

АХБОРОТ ТИЗИМИ ҲАМДА ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФЙДАЛАНГАН ХОЛДА ФРИБГАРЛИК ЖИНОЯТИНИ СОДИР ЭТГАНЛИК УЧУН ЖИНОЙ ЖАВОБГАРЛИК

Мусаев Жасур Таирович

Сирдарё вилояти юридик техникуми ўқув-методик

бўлим бошлиғи

Jasur87adliya@gmail.com

Тел: +99899-642-64-07

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7107560>

ARTICLE INFO

Received: 17th September 2022

Accepted: 19th September 2022

Online: 23rd September 2022

KEY WORDS

Фрибгарлик, усуллар,
жиноят, жиноятчилик,
компьютер, технология,
телекоммуникациялар,
ахборот, фишинг ва кардинг,
маълумотлар.

Замонавий дунёни давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларига аллақачон кириб борган юқори технологияларсиз тасаввур қилиш қийин, жамиятнинг глобал ахборотлашуви амалга ошаётган бир даврда бу жараён ҳам ижобий, ҳам салбий натижаларга эга. Юқори технологиялар ривожининг салбий томонининг кўринишларидан бири жиноий соҳада улардан фойдаланиш ҳисобланади, бу эса компьютер ахбороти ва ахборот технологиялари, телекоммуникациялар соҳасида жамоат манфаатларига зарар етказувчи янги турдаги жиноятлар ва жиноятчиликни келтириб чиқаради.

Хозирги кунда Республикамизда банк карталари, банк ҳисоб рақамлари, шахсий маълумотлар билан боғлиқ, телефон орқали, масофадан туриб, фрибгар билан бевосита юзма-юз мулоқот қилмасдан содир этилган

ABSTRACT

Мазкур мақолада ахборот тизими ҳамда технологияларидан фойдаланган холда фрибгарлик жиноятини содир этганлик учун жиноий жавобгарлик юзасидан фикир ва мулоҳазалар бериб ўтилган. Бундан ташқари, ушбу мақолада фрибгарлик бўйича жиноятни белгилашнинг асослилиги масаласи кўриб чиқилади.

фрибгарлик жиноятлари кенг тарқалган.

Фрибгарликнинг янги усуллари фрибгарлик содир этганлик учун жавобгарликни белгиловчи жиноят қонунчилигини такомиллаштириш заруратини келтириб чиқармоқда. Ўзбекистон ривожланишининг ҳозирги босқичида фрибгарликни ўғирлик шакли сифатида квалификация қилишнинг аҳамияти алоҳида аҳамиятга эга. Ишонувчан фуқароларни алдашнинг турли усуллари мавжуд, пул маблағларини ва бошқа мол-мулкни алдаш орқали қўлга киритиш Ахборот асрида бу жазоланувчи ҳаракат классик, бизга таниш бўлган фрибгарликдан фарқли, бутунлай бошқача шаклга эга бўлади.

Ахборот тизими ёки технологияларидан фойдаланган холда содир этилган фрибгарлик — компьютер

маълумотларини киритиш, ўчириш, блокировка қилиш, ўзгартириш ёки компьютерни сақлаш, қайта ишлаш ёки узатиш воситаларининг ишлашига бошқача тарзда халақит бериш орқали бировнинг мулкани ўғирлаш ёки бировнинг мулкига бўлган ҳуқуқни қўлга киритиш каби ҳаракатларда ўз ифодасини топади. Шунини таъкидлаш керакки, ушбу ҳаракатларда ахборот технологиялари жиноят содир этиш воситаси сифатида ишлайди.

Ҳозирги вақтда компьютер маълумотлари соҳасида фирибгарликнинг энг кенг тарқалган қўйидаги усуллари мавжуд :

1. Турли аккаунтларнинг (гооглемаркет, аппсторе ва ҳ.к.) рўйхатга олиш маълумотларини кейинчалик сотиш учун қонунга хилоф равишда эгаллаш, кейинчалик фирибгарлик ҳаракатларини содир этишда фойдаланиш.

2. Ижтимоий муҳандислик. Ундан фойдаланиш ҳисоб қайдномасига кириш, бундай киришни осонлаштириш ёки шахсий маълумотларни ўғирлаш учун зарур маълумотларни олиш учун компьютер ёки телефондан фойдаланиш билан боғлиқ.

3. Компьютердан фойдаланиш имкониятини блоклайдиган ёки ундан фойдаланишни қийинлаштирадиган зарарли дастурларни (дастурий таъминотни) тарқатиш. Қўлфни очиш учун фирибгарлар пулли СМС юбориш билан код олишни таклиф қилишади, бу муаммони ҳал қилишга кафолат бермайди.

4. Фишинг — бу фойдаланувчининг махфий маълумотларига: логин ва паролларга киришга қаратилган компьютер маълумотлари соҳасидаги

фирибгарлик усули. Фишинг электрон почта хабарлари – фирибгарнинг банк, провайдернинг расмий хати кўринишидаги электрон хатлари бўлиб, улар ахборот тизимига фойдаланувчи логин ва паролни олиш учун юборилади.

1. Кардинг — бу тўлов воситалари тўғрисидаги учинчи томон маълумотларидан ноқонуний фойдаланиш.

2. Жабрланувчининг ҳисобварағидаги маблағлардан фойдаланган ҳолда пул маблағларини кейинчалик нақдлаштириш ёки турли хил товарларни сотиб олиш билан тўлов операцияларини амалга оширишда Интернет-ресурсларнинг тўлов хизматларидан фойдаланиш (фирибгарлар операция учун зарур бўлган жабрланувчининг картаси маълумотларига эга).

3. Жабрланувчининг ҳисобварағидаги маблағлардан фойдаланган ҳолда пул маблағларини кейинчалик нақдлаштириш ёки турли хил товарларни сотиб олиш билан тўлов операцияларини амалга оширишда Интернет-ресурсларнинг тўлов хизматларидан фойдаланиш (фирибгарлар операция учун зарур бўлган жабрланувчининг картаси маълумотларига эга).

4. Электрон почта қутиларига ҳар хил турдаги электрон хатларни юбориш, уларнинг матни қабул қилувчини чалғитади, унинг эътиборини маълум бир тўлов турига бўлган эҳтиёжга қаратади.

5. Электрон аукционлар (ҳаёлий лотлар билан) ёки "Интернет аукционлари" ўтказиш (сотувчилар аукцион

маҳсулотининг нархини ошириш учун унга таклиф қилишади).

6. Интернет орқали хайрия тадбирларини ташкил этиш, унда аниқ шахсларнинг (оғир касаллар, шошилиш операцияларга муҳтож, ногиронлар ва бошқалар) ҳисобларига пул ўтказиш таклиф этилади.

7. Электрон ҳамёнларни бузиш (хусусан, зарарли дастурларни ёки унга ҳаволаларни юбориш орқали) ва кейинчалик пул маблағларини ўғирлаш (уларни нақд қилиш), бошқа ҳисоб рақамларига ўтказиш, электрон тўлов тизимлари орқали хизматлар ёки товарлар учун тўловлар.

Кўриб чиқилган усуллар кўпинча суд ва тергов амалиётида учрайди, аммо уларнинг рўйхати тўлиқ эмас ва доимий равишда янгиланиши мумкин.

Ўғирлик сифатида фирибгарлик қўйидаги хусусиятларга эга :

1. Мулкни текин асосда олиб қўйиш, шу билан бирга олиб қўйган шахснинг мулкка қонуний ҳуқуқлари бўлмаса, олиб қўйиш ноқонуний ҳисобланади.

2. Инсон ғараз мақсадларни кўзлайди.

3. Бажарилган қилмиш натижасида мулк эгасига ёки бошқа қонуний эгасига зарар етказилади.

Бироқ, айрим тадқиқотчиларнинг фикрича, компьютер маълумотлари соҳасидаги фирибгарлик фирибгарликнинг умумий таркибининг барча хусусиятларига эга эмас.

Юқорида айтиб ўтилганидек, алдаш, ишончни суиистеъмол қилиш ва жабрланувчини нотўғри йўлдан оздириш шахснинг жабрланувчининг мулкни ўғирлаш бўйича жиноий нияти билан узвий боғлиқ бўлган фирибгарлик ҳаракатларининг

белгиларидир. Шу билан бирга, алданиш айбдор шахснинг ҳаракатлари орқали ҳақиқатни бузишнинг бевосита натижасидир.

Ҳақиқатни бузиш жиноятчининг махсус тақлид қилинган вазиятни яратиш учун фаол ҳаракатлари натижасида содир бўлиши мумкин, бунинг натижасида жабрланувчи мулкни эгаллаб олиш учун жиноятчи томонидан махсус яратилган хатти-ҳаракатларнинг муайян моделини ишлаб чиқади. Бинобарин, жабрланувчининг алданиши интеллектуал ва иродавий фаолият текислигида ётади. Компьютер маълумотлари соҳасида фирибгарлик содир этганда, ушбу модель қўйидаги кўринишда намоён бўлиши мумкин: жабрланувчи ўз мол-мулки — пулни — тўлов картаси ёки ҳисоб рақамида ўсишига ҳисса қўшадиган ҳаракатларни амалга ошираётганига амин бўлади. Ўзи буюртма қилган товарлар ёки хайрия ҳаракатларини амалга ошириш ва ҳоказо.

Компьютер маълумотлари соҳасида фирибгарликнинг содир этилиши аксарият ҳолларда айбдорларнинг фаол ҳаракатларидан олдин содир бўлади, улар жабрланувчига ишонтириш йўли билан таъсир кўрсатадиган ёки илгари яратилган жабрланувчини йўлдан оздирадиган "мухит" ҳисобланади.

Жабрланувчининг айбдор шахс ва жабрланувчининг ўзи томонидан содир этилган хатти-ҳаракатлар тўғрисидаги нотўғри тушунчаси айбдорнинг ниятига мувофиқ сўзсиз ва яқуний хусусиятга эга бўлиши мумкин эмас — жабрланувчи жиноятчининг маълумотларига ёки ҳаракатларига шубҳа қилиши мумкин. Аммо агар у охир-оқибат айбдорнинг маълумотлари

ёки қилган ҳаракатларига мувофиқ ҳаракат қилса ёки қарор қабул қилса, жабрланувчи алданган ёки нотўғри йўлдан оздирилган, мос равишда фирибгарлик содир этилган ва айбдор томонидан тақдим этилган маълумотлар идрок этилган деб ҳисобланиши керак.

Жабрланувчи томонидан ҳақиқат сифатида жабрланувчининг алданган ёки нотўғри йўлдан оздирилган ҳолда, жиноят содир этган шахсга ўз мол-мулкини ёки мулк ҳуқуқини ўтказишга ёрдам берадиган ихтиёрий ҳаракатларни амалга оширишини фирибгарликнинг белгиларидан бири деб аташ керак. Бундай ҳаракатларнинг ихтиёрийлиги шартли бўлиб, бир томондан жабрланувчини бундай ҳаракатларни амалга оширишга ҳеч ким мажбурламайди, унинг иродасига тўғридан-тўғри таъйиқ ўтказмайди, иккинчи томондан, ихтиёрийлик маълумотларнинг бузилганлиги билан боғлиқ қурбон, бошқа сўзлар билан айтганда, жабрланувчи нуқтаи назаридан, у ўз қилмиши жиноятчининг психологик манипуляцияси натижаси эканлигини англамаган ҳолда, ўз ихтиёри билан, ташқаридан босимсиз ҳаракат қилади, акс ҳолда, ўзига нисбатан содир этилган ҳаракатлари фирибгарлик эканлигини англаб, у ўз мулкини бегоналаштирмайди.

Баъзи тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, компьютер фирибгарлигида бу шарт ҳар доим ҳам

бажарилмайди, чунки жабрланувчи кўпинча ўз ҳаракатларининг салбий оқибатлари ҳақида анча кейинроқ билиб олади, масалан, унинг банк картасидан, мобил телефон ҳисобидан ёки пул маблағлари ўтказилганлигини аниқлаган ҳолда, бошқа электрон воситалар, бошқача қилиб айтганда, ушбу соҳада фирибгарлик содир этилганда жиноят белгиларидан бири — ихтиёрийлик йўқлиги, бу таркибнинг фирибгарликнинг алоҳида турига таснифланишига шубҳа туғдиради.

Бу нуқтаи назарга қўшилиб бўлмайди, чунки фирибгарликнинг ҳар қандай турини (умумий, малакали ёки ихтисослаштирилган) содир этганда, жабрланувчи унга нисбатан ушбу жиноят содир этилганлиги ҳақида анча кейинроқ билиб олиши мумкин, аммо бу ҳақиқатни инкор этмайди. Фирибгарликни содир этиш вақтида жабрланувчи ўз мол-мулкини ёки унга бўлган ҳуқуқини ихтиёрий равишда ўтказганлиги асос бўлади.

Хулоса қилиб шуни таъкидлаш керакки Юқоридагиларни умумлаштирган ҳолда, фирибгарлик тўғрисидаги қоидалар, хусусан, компьютер маълумотлари соҳасида қонун чиқарувчи томонидан такомиллаштирилиши ва Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 168-моддаси 2-қисмини батафсилроқ изоҳлаш зарурлигини тан олиш керак.

References:

1. Жихорев Д.В. Способы совершения мошенничества в сфере компьютерной информации // Преступность в СНГ: проблемы предупреждения и раскрытия преступлений: сб. материалов. Воронеж, 2018. –С. 255–256.

2. Шишкина Н.В. Понятие и виды мошенничества как разновидности преступлений против собственности // Научная дискуссия современной молодежи: актуальные вопросы, достижения и инновации: сб. статей III Межд. науч.-практ. конф: в 2 ч. Пенза, 2018. – С. 158.

3. Дмитриева Ю.М. Мошенничество в сфере компьютерной информации: виды и проблемы квалификации // Раскрой свой научный потенциал: сб. научных трудов по материалам III Международной научно-практической молодежной конференции. – Нижний Новгород, 2017. –С. 85.